

УДК 330.40

ACTIVITIES OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF UKRAINE UNDER THE ADVERSE INFLUENCE OF EXOGENIC FACTORS ДІЯЛЬНІСТЬ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА НЕСПРИЯТЛИВОГО ВПЛИВУ ЕКЗОГЕННИХ ФАКТОРІВ

Abushov T.A./ Абушов Т.А.

ORCID: 0000-0001-8627-8609

Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Instytutська, 11, 29000

Хмельницький національний університет, Хмельницький, Інститутська, 11, 29000

Анотація. У статті проаналізовано основні аспекти функціонування української промисловості в умовах повномасштабної війни. Окремо досліджено питання релокації підприємств у безпечніші регіони, визначено заходи, які реалізуються на регіональному рівні для сприяння та спрощення цього процесу та вказано основні труднощі, які при цьому виникають. На основі оновленої статистичної інформації проаналізовано структуру товарного виробництва машинобудівної галузі. Також за результатами роботи підприємств визначено динаміку реалізації продукції у розрізі основних підгалузей.

Ключові слова: машинобудування, обсяги реалізованої продукції, релокація промислових підприємств, структура реалізованої продукції машинобудування.

Постановка проблеми. Діяльність господарських суб'єктів тісно пов'язано із умовами середовища його функціонування. Дане твердження впливає із системного підходу, відповідно до якого підприємство є відкритою соціально-економічною системою. При цьому розрізняють внутрішні та зовнішні фактори впливу. Рівень вагомості кожного із факторів залежить від певної галузе та безпосередньо від певного об'єкта. Однак, фактори макросередовища формують загальну ситуацію, є незалежними від підприємствами і мають часто вирішальний вплив на всю економіку. Так, війна є головною перешкодою для розвитку усіх підприємств в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. З часом з'явилися спроби вчених та практиків оцінити вплив воєнних дій на території України на розвиток вітчизняних підприємств. Частина дослідників розглядала умови функціонування вітчизняних підприємств з врахування довоєнної ситуації у машинобудуванні [1]. Різноманітні аспекти функціонування після війни розглянуто у роботах [2-7]. Динамічний розвиток ситуації зумовлює зміни, які не були враховані у попередній оцінках. Крім того, лише нещодавно було оновлено статистичні дані, які тривалий час не публікувалися з огляду на вимоги воєнного стану [8].

Формулювання цілей статті. Метою статті є відображення основних тенденцій у розвитку української економіки, зокрема машинобудування у складних умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Повномасштабна війна на території України безумовно вплинула на діяльність усіх господарюючих суб'єктів. Для їх підтримки з боку держави було ініційовано низку заходів, які спрямовані на усі галузі господарювання, у тому числі машинобудування. Перелік та приблизна оцінка таких напрямів зображено на рисунку 1.

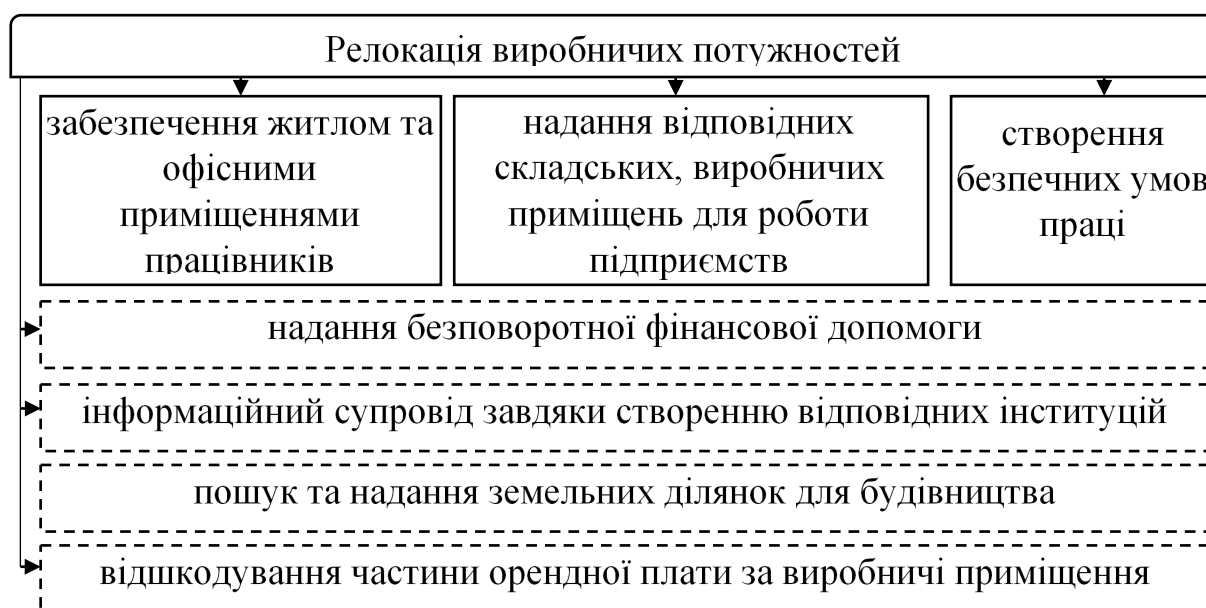

Рисунок 1 Напрями підтримки релокованих підприємства та завдання регіональних органів державної влади*

* підготовлено автором на основі [3]

Для забезпечення роботи промисловості в умовах війни на державному рівні протягом 2022–2023 років було заплановано та частково реалізовано низку заходів, які стосувалися, зокрема, підтримки розроблення та виробництва інноваційних зразків техніки для потреб сектора оборони, забезпечення релокації виробничих потужностей, підтримки створення й розвитку переробних підприємств, індустріальних парків, реалізації подальших кроків у напрямі євроінтеграції.

Для підтримки релокованих підприємств у певних регіонах реалізуються відповідні заходи. Так, у межах Львівської області розроблено інструменти фінансової допомоги, підтримки й супроводу релокованого бізнесу – надання безповоротної фінансової допомоги підприємствам, що здійснили переміщення та реєстрацію на територію регіону, а також ваучерної підтримки бізнесу на маркетингові цілі та сертифікацію продукції [3].

До Львівської області станом на 09.07.2023 р. релоковано 230 підприємств. Серед найбільш значущих такі машинобудівні підприємства як «Пожмашина» (Чернігівська обл.), «Вертикаль» (Харківська обл.), «Citius S» (Запорізька обл.) [3].

При релокації підприємств на Закарпаття потрібно враховувати прагнення регіону до перенесення виробництв, які не мають шкідливого впливу на навколишнє середовище та прагнення розвивати їх діяльність у межах екоіндустріальних парків, на базі яких, зокрема, функціонуватимуть релоковані підприємства. У той же час для підтримки релокованих підприємств запроваджено пілотний проєкт «Банк землі для будівництва», у рамках якого акумульовано земельні ділянки державної та комунальної форми власності в регіоні, які в перспективі можуть бути використані для релокації.

Серед виробників, які релокували потужності на Закарпаття «Аjah Systems» (м. Київ), ТОВ «Укренергопром» (центрального опалення, м. Київ),

«Варіант-М» (Харківська обл.) [3].

Компенсація частини вартості орендної плати за орендовані виробничі приміщення та вартості виробничого обладнання, придбаного на умовах кредитного договору з банками передбачено у Чернівецькій області. До регіону переїхали підприємства: ТОВ «Славенергопром» (Донецька обл.), «Вертикаль» (Харківська обл.), «Vector» (м. Харків), «ГРИН ПЛАСТИК» (м. Харків), «Еліксель Ентерпрайз» (м. Харків) [3].

Повномасштабна війна, яку розв'язала Росія на території України, має катастрофічні наслідки для вітчизняної промисловості, основні із яких наведено на рисунку 2.

Рисунок 2 Основні загрози для промислових підприємств, що виникають внаслідок активних воєнних дій на території України*

* побудовано автором на основі [6]

Ситуація у вітчизняній промисловості було непростюю і в довоєнний період. Питома вага добувної та переробної промисловості України у 2021 році становила 77,4% по відношенню до обсягу всієї промислової продукції. Однак, у 2022 році внаслідок початку активних бойових дій на території нашої держави, обсяг реалізованої промислової продукції зменшився на 873063,8 млн грн, або на 31,4%. При цьому частка переробної промисловості перед війною дорівнювала 61,3% від обсягу усієї промисловості, а в наступному році зменшилась до 53,5%. Скорочення обсягу реалізованої продукції у перший рік війни у переробній промисловості істотно перевищувало показник по промисловості в цілому – 31,6% та 21,7% відповідно. У 2023 році загальний обсяг промислової продукції збільшився по відношенню до 2022 року на 16,5% або на 463057,9 млн грн. Така ж тенденція спостерігалася у переробній промисловості – приріст обсягу у 2023 році по відношенню до попереднього періоду дорівнював 21,7%.

Внаслідок активних бойових дій зменшилися обсяги металургійного виробництва, як наслідок закордон стало вивозитися більше сировини – руди.

Поруч із зростанням аграрного сектору, це обумовило стрімке зменшення питомої ваги промислової продукції у ВВП країни, і загальну деіндустріалізацію економіки.

За оцінками Європейського банку реконструкції та розвитку, регіони з активними бойовими до війни забезпечували 60 % ВВП України. Питома вага Дніпропетровської та Запорізької областей у структурі реалізації промислової продукції у 2021 році становили 18,7 % та 8,4 % відповідно. За даними 2023 року найбільших збитків зазнали підприємства Запорізької області – на рівні 66,8 млрд грн [8]. Цей фінансовий результат не враховує інформацію про діяльність підприємств на тимчасово окупованих територіях або тих, на яких ведуться активні бойові дії.

Через бої у східних областях Україна, втрачає близько третини потенціалу металургії, результатом чого стало скорочення виробництва сталі лише в I кварталі 2022 року на 31,2 %, чавуну – на 34,1 %, прокату – на 34,2 %. За 2023-2022 роки обсяги реалізованої продукції металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування зменшились вдвічі, а саме на 51,3%. При цьому безпосередньо металургійне виробництво скоротилось на 60,2%.

Це істотно впливає на можливості вітчизняного машинобудування. Велика кількість підприємств, які були лідерами галузі та мали велике значення для держави в цілому були пошкоджені. Підприємства машинобудування поділяються на три основні великі групи: виробництво машин та обладнання, виробництво електрообладнання та виробництво транспортних засобів. Окрім них ще близько ста спеціалізованих галузей, підгалузей та виробництв.

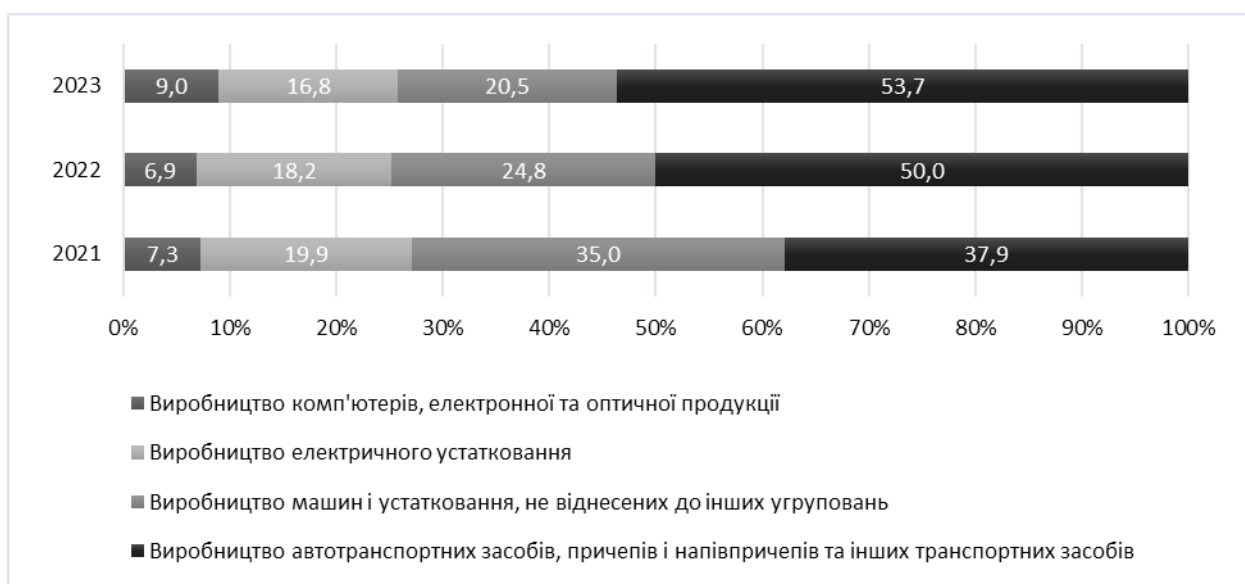

Рисунок 3. Структура реалізованої продукції машинобудування у 2021 - 2023 роках*

* побудовано автором на основі [8]

У 2021-2023 роках найбільшу питому вагу у структурі реалізованої продукції серед галузей машинобудування мали автотранспортні засоби. Питома вага продукції цієї галузі по відношенню до загальних обсягів

реалізованої продукції у 2021 році дорівнювала 37,9%. Проте у наступних роках частка цієї підгалузі збільшилась спочатку на 12,1%, а потім ще на 3,7%.

Такі зміни супроводжувалися зменшенням питомої ваги машин та устаткування, які не віднесені до інших угруповань – із 35,0 до 20,5%. Також скоротилась питома вага електричного устаткування за період, що аналізується на 3,1%. Найменшу частку у обсягах реалізованої продукції займали комп'ютери, електронна та оптична продукція. Вона у 2021-2023 роках не перевищувала 10%.

Машинобудування є однією із головних галузей промисловості, і залишається стратегічно важливим у воєнний час для підтримки обороноздатності країни. Динаміка реалізації машинобудівної у 2021-2023 роки відображена у таблиці 1.

Таблиця 1 - Обсяги реалізованої продукції підприємств машинобудування у 2021-2023 роках*

	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн			Абсолютне відхилення, млн грн			Відносне відхилення, %		
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2023-2021	2022/2021	2023/2022	2023/2021
Промисловість	3589379,0	2811572,2	3274630,1	-777806,8	463057,9	-314748,9	-21,7	16,5	-8,8
Переробна промисловість	2200378,5	1505743,6	1832115,7	-694634,9	326372,1	-368262,8	-31,6	21,7	-16,7
Машинобудування	204852,2	152924,4	226112,1	-51927,8	73187,7	21259,9	-25,3	47,9	10,4
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	14862,0	10625,6	20346,0	-4236,4	9720,4	5484,0	-28,5	91,5	36,9
Виробництво електричного устаткування	40708,6	27897,6	38037,7	-12811,0	10140,1	-2670,9	-31,5	36,3	-6,6
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	71661,7	37929,0	46379,6	-33732,7	8450,6	-25282,1	-47,1	22,3	-35,3
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	77619,9	76472,2	121348,8	-1147,7	44876,6	43728,9	-1,5	58,7	56,3

* побудовано автором на основі даних [8]

За 2021-2023 роки темп зміни обсягів реалізованої машинобудівної продукції становив 110,4%. При цьому у 2022 році обсяги реалізації скоротилися на 51927,8 млн грн або на 25,3%. Але у 2023 році було реалізовано на 73187,7 млн грн або 47,9% більше ніж у попередньому періоді. Таким чином у галузі було відновлено довоєнні обсяги завдяки державному оборонному замовленню.

З початком війни істотно виросли ціни на енергоресурси, а виробництво більшості вітчизняних промислових підприємств є енергомістким. Ціни

виробників 2021 р. підвищилися на 40,8 % проти 2020 р., а у січні – лютому 2022 року – на 61 % проти такого самого періоду 2021 р. У 2022 році ціни виробників становив 138,3%, а у 2023 році – 116,4%. Вказаний індекс охоплює всі стадії виробництва, а також всі сектори, окрім імпортованих товарів [3]. Однак, ще більшим викликом стало знищення енергетичної інфраструктури, що несе ще більші загрози для господарської діяльності.

Окрім того, блокування транспортних шляхів істотно вплинуло на логістичні витрати, зокрема на ланцюги постачання усередині країни та можливості експорту готової продукції. Свій негативний вплив мало блокування портів Чорного моря, через яке здійснювався експорт 80 – 90 % промислових товарів. Переорієнтування вантажоперевезень із водних шляхів на суходільні обмежено значним подорожчанням логістики й недостатньою пропускну здатністю залізничних та автомобільних шляхів. Внаслідок зростання виробничих витрат відбулося зменшення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств ризику втрати ключових сегментів на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Внаслідок воєнних дій відбулося зменшення обсягів реалізації продукції за межі України. У 2022 році сумарне відхилення становило 28629,4 млн грн, або 31,0%. В наступному році підприємства повернули собі частково втрачені позиції, збільшивши обсяги продажів на 9,8%. Проте за два роки війни абсолютне відхилення становило 22384,3 млн грн або 24,3%.

Частка імпорту в загальних обсягах внутрішнього споживання промислової продукції у 2021 році рекордно зросла до 53,4 %. І найбільше потребувала імпорту машинобудівна галузь – 94,4 % внутрішнього споживання. Усе це може позбавити підприємства ресурсів для відновлення. А темпи капітальних інвестицій у промисловості в цілому та у машинобудуванні зокрема в передвоєнний період були невисокими.

Висновки з даного дослідження.

Таким чином, воєнні дії на території України зумовили руйнування промислового потенціалу. В першу чергу було знищено велику кількість підприємств, що розташовані у східному та південних регіонах. Окрім того, значна частина підприємств була релокована у безпечніші регіони. Також значну проблему викликало руйнування виробничих зв'язків, зменшення обсягів металургійного виробництва. У той же час, потреба у оборонній продукції викликала приріст обсягів виробництва та реалізації продукції машинобудування. Це може стати підґрунтям для розвитку інших галузей.

Література

1. Лук'яненко Є. Стан та тенденції розвитку машинобудівної галузі України у повоєнний час (2014 – 2023) / Є. Лук'яненко // Challenges and Issues of Modern Science. – (2024). – С. 165 –174.

2. Антонюк В.П. Завдання повоєнного розвитку і модернізації промисловості України в контексті домінуючих світових тенденцій / В.П. Антонюк // BUSINESS ECONOMICS. – № 171. – С. 7–18.

3. Індеси цін виробників / ТОВ «МінфінМедіа». – Режим доступу:

<https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/prodprice/>

4. Іщук С.О. Розвиток машинобудування в Україні тенденції та загрози / С.О. Іщук, Л.Й. Созанський // Економічний вісник державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет». – 2023. – № 1. – С. 31-40.

5. Собкевич О. Заходи підтримки промисловості України під час повномасштабної війни / Собкевич О. // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zakhody-pidtrymky-promyslovosti-ukrayiny-pid-chas-povnomasshtabnoyi-viyny>.

6. Сучасні загрози виробничій безпеці в промисловості України / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/suchasni-zahrozy-vyrobnychiy-bezpetsi-v-promyslovosti-ukrayiny>

7. Щур Р.І. Публічне управління розвитком машинобудівного комплексу України в умовах економічної нестабільності / Р. І. Щур, Д.Ю. Ткачук // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – Вип 20. Т.2 – С. 112–119.

8. Статистична інформація / Державна служба статистики України. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

References

1. Lukianenko Ye. Stan ta tendentsii rozvytku mashynobudivnoi haluzi ukrainy u povoiennyi chas (2014 – 2023) / Ye. Lukianenko // Challenges and Issues of Modern Science. – (2024). – S. 165 –174.

2. Antoniuk V.P. Zavdannia povoiennoho rozvytku i modernizatsii promyslovosti Ukrainy v konteksti dominuiuchykh svitovykh tendentsii / V.P. Antoniuk // BUSINESS ECONOMICS. – № 171. – S. 7–18.

3. Indeksy tsin vyrobnykiv / TOV «MinfinMedia». – Rezhym dostupu: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/prodprice/>

4. Ishchuk S.O. Rozvytok mashynobuduvannia v Ukraini tendentsii ta zahrozy / S.O. Ishchuk, L.I. Sozanskyi // Ekonomichnyi visnyk derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Ukrainskyi derzhavnyi khimiko-tekhnolohichniy universytet». – 2023. – № 1. – S. 31-40.

5. Sobkevych O. Zakhody pidtrymky promyslovosti Ukrainy pid chas povnomasshtabnoi viiny / Sobkevych O. // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. – Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/zakhody-pidtrymky-promyslovosti-ukrayiny-pid-chas-povnomasshtabnoyi-viyny>.

6. Suchasni zahrozy vyrobnychiy bezpetsi v promyslovosti Ukrainy / Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. – Rezhym dostupu: <https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/suchasni-zahrozy-vyrobnychiy-bezpetsi-v-promyslovosti-ukrayiny>

7. Shchur R.I. Publichne upravlinnia rozvytkom mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti / R. I. Shchur, D.Iu. Tkachuk // Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. – Vyp 20. Т.2 – S. 112–119.

8. Statystychna informatsiia / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

Abstract. *A full-scale war on the territory of Ukraine caused a significant destruction of the industrial potential. First of all, a large number of enterprises located in the eastern and southern regions were physically destroyed. This applies directly to machine-building enterprises, as well as other interconnected industries, in particular, metallurgical production. Some enterprises were*

relocated to safer regions. To ensure the effectiveness of this process, a number of support measures were implemented by local state authorities, including the provision of necessary production and storage facilities, housing for employees, non-refundable financial assistance or reimbursement of part of the rent. Along with the physical loss of production capacity, Ukrainian industry faced the loss of markets for industrial products. The reason for this was the increase in production costs, including logistics and energy costs. In addition, the blocking of transport routes had a significant impact on the possibilities of exporting products. Regardless of these circumstances, the engineering industry recovered the production and sale volumes lost in the first year of the war. The situation in the sub-branches of mechanical engineering is very heterogeneous. The largest increase in the volume of product sales was recorded among manufacturers of motor vehicles.

The reason for this was the increase in the volume of defense orders. Such growth can become the basis for further recovery of the economy. However, the main problem in the future may be the destruction of the Ukrainian energy infrastructure, which will not allow businesses to work.

Keywords: mechanical engineering, sales volumes of mechanical engineering products, relocation of enterprises, measures to support the relocation of enterprises, structure of production and implementation of mechanical engineering enterprises.